

TANDÍJ?

AFELSŐOKTATÁSRENDSZERÉNEKMEGÚJÍTÁSA KAPCSÁN manapság idehaza is egyre több szó esik a tandíj- és ösztöndíjrendszer megváltoztatásának szükségességéről. Bár ezek a kérdések a legtöbb nyugati demokráciában is időről-időre terítékre kerülnek, s akkor gyakran igencsak éles vitákat váltanak ki, ezen országok többsége többé-kevésbé korszerűen szabályozza a felsőoktatás finanszírozásával kapcsolatos kérdéseket.

A felsőoktatás finanszírozását illetően alapvetően két nézet áll szemben egymással. Az egyik szerint a felsőoktatás az egész társadalom érdekét és előrevitelét szolgálja, s ily módon a felső szintű oktatásban részesülőknek nem kell fizetniük a kapott szolgáltatásért; a másik pedig éppen ellenkezőleg azt hangsúlyozza, hogy az egyetemi, főiskolai oktatás olyan szolgáltatás, amely az abból részesülőket a későbbiek során fokozottan előnyös (anyagi) helyzetbe hozza, s ezért joggal várható el tőlük, hogy fizessenek ezért. Az egyes országok gyakorlata a felsőoktatás finanszírozását illetően tulajdonképpen e két felfogás alapján működik, bár természetesen tiszta formájában ezek egyike sem jut túlsúlyra. Annyi azonban megfigyelhető, hogy a nyugati országokban az utóbbi időben egyes oktatási területeken – elsősorban a továbbképzés, a másoddiplomás illetve nem nappali tagozatos képzés területén – a gyakorlatban is eltolódás következett be a felsőoktatási intézmények piacosítása irányába. (E rövid tanulmány a továbbiakban elsősorban az elsődiplomás, nappali tagozatos képzéssel kíván foglalkozni, különös figyelmet szentelve a gazdaságilag fejlett OECD-országok gyakorlatának, s helyenként teret engedve a munka melletti képzéssel és a posztgraduális képzéssel kapcsolatos gyakorlat bemutatásának is.)

A második világháborút követően az egyes országokban ugrásszerűen nőtt a felsőoktatásban résztvevők aránya, s ezzel párhuzamosan az erre fordított állami kiadások is minden korábbinál nagyobb méretet öltöttek. Az utóbbi évtizedben azonban egyre többen kezdték megkérdőjelezni ezt a gyakorlatot, s megnőtt azoknak a száma, akik a hallgatók – legalább részbeni – pénzügyi hozzájárulását tartják szükségesnek. Ez a hallgatói illetve szülői pénzügyi hozzájárulás egyrészt a tandíj összegét, másrészt a tanulmányok időtartama alatti megélhetési költségeket foglalja magában.

Az előzőeket figyelembe véve jelenleg két fő modell létezik. Az első viszonylag alacsony (vagy egyáltalán nem létező) tandíj mellett jelentős segítséget nyújt a hallgatók megélhetési költségeihez is. Ez a rendszer jellemezte leginkább az európai országok gyakorlatát a 70-es években. A másik modell szerint – amely sok országban éppen most van kialakulóban – a hallgatók (illetve szüleik) maguk fizetik a tandíjat és megélhetési költségeiket, ami természetesen a legtöbb esetben hallgatói kölcsönök

igénybevételével történik. Ez leginkább Japán felsőoktatási rendszerére jellemző, de mint említettük, több más országban is – legalábbis egyes elemeit tekintve – terjedőben van. Természetesen a két modell egyike sem létezik tiszta formájában, hiszen Japánban is vannak segélyek, ösztöndíjak és nincs olyan európai OECD-ország, ahol a hallgatóknak vagy szüleiknek ne kellene kisebb-nagyobb mértékben hozzájárulniuk a felsőoktatás költségeihez.

*

A felsőoktatási intézmények finanszírozásában a közpénzek és az intézetek saját bevételei mellett jelentős szerepük lehet a hallgatók, vagy szüleik által fizetendő tandíjaknak is. Ebben a tekintetben a fejlett nyugati országok gyakorlata meglehetősen változatos. Van, ahol nincs tandíj, vagy pedig az állam fedezi azt, máshol viszonylag alacsony összegben ún. "beiratkozási díjat" kérnek, megint máshol a tandíj – mint például Japánban és az Egyesült Államokban – számottevő részt képvisel a felsőoktatási intézmények költségvetésében.

I. TÁBLA

A felsőoktatási intézmények bevételeinek forrása (%)

	Év	Állami pénzek	Tandíjak	Egyéb bevétel
Ausztrália*	1987	88,0	2,1	9,9
Egyesült Államok	1986	44,8	22,4	32,8
Finnország				
Állami intézmények	1987	85,0	–	5,0
Franciaország				
Valamennyi intézmény	1984	89,5	4,7	5,8
Hollandia				
Valamennyi intézmény	1985	80,0	12,0	8,0
Kanada**	1985	81,0	16,0	3,0
Japán				
Valamennyi intézmény	1985	42,0	35,8	22,2
Németország				
Valamennyi intézmény	1986	68,5	0,0	31,5
Nagy-Britannia				
Egyetemek	1986–87	55,0	13,7	31,3
Norvégia				
Állami intézmények	1987	90,0	–	10,0
Spanyolország	80-as évek			
Egyetemek	közepe	80,0	20,0	–

Az adatok forrása a Financing Higher Education c. OECD-kiadvány (1990)

* Ausztrália: 1989-ben a tandíj bevezetésével változás következett be.

**Kanada: Az adatok forrása a Higher Education in Europe c. kiadvány 1992/I. száma; David A.A. Stager: Financing Universities in Canada

A hallgatókat illetve szüleiket, eltartóikat tanulmányaik során nem csupán tandíjak terhelik, ennél sokkal nagyobb áldozatot követel a képzés ideje alatt felmerült költségek előteremtése, valamint a család számára a képzés miatt kiesett munkabér pótlása. Bár az egyetemi tanulmányok időszakában a hallgatói vagy szülői hozzájárulás szinte kivétel nélkül minden országban szükséges, emellett mind a tandíj összegének, mind pedig a hallgatók megélhetési költségeinek fedezésében kiemelkedő szerepük van a segélyeknek, ösztöndíjaknak és – egyes országokban – a tanulmányi hiteleknek. A hallgatói támogatások elemzésekor értelemszerűen ez utóbbiakat sem hagyhatjuk figyelmen kívül, mivel a tanulmányi hitelek a legtöbb országban egyfajta szociális támogatásnak is betudhatóak, hiszen a visszafizetés szabályozása – a piaci kamatoknál alacsonyabb ráták, a késleltetett visszafizetés, az állami garanciavállalás, a visszafizetésekre adott halasztások révén – több szociális elemet is tartalmaz. A közvetlen, pénzbeli segítségen kívül csaknem minden ország közvetett, természetbeni támogatást is nyújt diákjainak a kedvezményes utazás, szállás, étkezés valamint orvosi ellátás területén, s ez a segítség bizonyos országokban kiemelkedően nagy mértékű lehet.

II. TÁBLA

A hallgatóknak nyújtott támogatások

	Év	A támogatás formája	a támogatásban részesülők aránya(%)
Ausztrália*	1987	segély	43
Dánia	1986–87	segély+hitel	.
Egyesült Államok	1984–85	hitel+segély	30–50
Finnország	1987	hitel/segély	többség
Franciaország	1986–87	hitel+közv. tám.	18
Görögország	1987	közvetett tám.+segély	.
Hollandia	1988	segély	95
		hitel	45
Japán	1986	hitel	10
Nagy-Britannia*	1988–89	segély	82
Németország*	1986	hitel	.
Norvégia	1987	hitel+segély	többség
Portugália	1987	közvetett	8
		tám.+segély	.
Spanyolország	1986	segély	.
Svédország	1989	hitel+segély	.

Az adatok forrása a Financing Higher Education c. OECD-kiadvány (1990)

* Ausztrália: Elképzelhető, hogy 1989-ben, a tandíj bevezetésével változás következett be.

Nagy-Britannia: 1990-től tanulmányi hitel is létezik

Németország: a hitel mellett 1989-től segély is létezik

(.) = nincs adat

III. TÁBLA

A tanulmányi hiteleket igénybe vevők aránya az egyes országokban

	Az alapítás éve	Arány
Ausztrália	1989	81%
Kanada	1963	59%
Dánia	1975	.
Finnország	1986	.
Franciaország	.	1%
Németország	1974	30%
Hollandia	.	.
Norvégia	1968	80%
Japán	.	19%
Svédország	1965	.
Nagy-Britannia	1990	7%
Egyesült Államok	1964	28%

Forrás: Douglas Albrecht & Adrian Ziderman: Student Loans and their Alternatives: Improving the Performance of Deferred Payment Programs (Higher Education 23: 1992)

(.) = nincs adat

Japánban a felsőoktatási intézmények bevételeinek mintegy fele tandíjából származik, különbséget kell azonban tenni a magán- és az állami intézmények között. Míg az előbbiek bevételeiknek körülbelül háromnegyedét fedezik ebből a forrásból, addig az utóbbiak esetében ez mindössze 9% körüli. Japánban a tandíjfizetést csak igen kis mértékben támogatják, ily módon nagyon nagy súlya van a szülői segítségnek. Így van ez annál is inkább, mert létezik ugyan tanulmányi hitel, ám annak révén a legtöbb hallgató csupán megélhetési költségét képes fedezni, s abból tandíjra már alig-alig futja.

A japán hallgatók számára két hitelkonstrukciót dolgoztak ki: az egyik kamatmentes és alapvetően a már diplomát szerzett posztgraduális képzésben résztvevők számára nyitott, míg a másik alacsony kamatozású (1990-ben 3%) és elsősorban az egyetemi tanulóikat jelenleg is végzők számára hozzáférhető. A hitelkérelmek elbírálását elsősorban a tanulmányi eredmény alapján végzik, de azok összegének megállapításakor fontos szempont lehet még az adott felsőoktatási intézmény típusa és a hallgató lakóhelyének a felsőoktatási intézménytől való távolsága. 1986-os adatok szerint a kölcsönökből az egyetemi hallgatók egytizede, míg a posztgraduális képzésben résztvevők egyharmada részesült valamilyen mértékben.

A tandíjak az *Egyesült Államokban* is jelentős szerepet kapnak az intézetek bevételei között, arányuk azonban korántsem éri el a Japánban megfigyelt mértéket. Itt is különbséget kell azonban tenni az állami és a magánintézmények között: míg az előbbiek esetében ez az arány 15% körüli, addig az utóbbiaknál 39%-ot ér el. Fontos azonban megjegyezni, hogy az USA-ban az egyes államok gyakorlatában is jelentős eltérést tapasztalhatunk, sőt a tandíjak mértéke az egyes intézmények presztízsének is egyik fontos jelzője, így egységes tandíjról egyáltalán nem beszélhetünk. Ennek

megfelelően míg az állami intézményekben a tandíj néhány száz dollárra tehető, addig egyes jó hírnevű magánintézmények esetében ez évente több, mint 10.000 dolláros hallgatói kiadást jelent. Mint látjuk, a tandíjak mértéke az Egyesült Államokban is jelentős lehet, az országot Japántól megkülönbözteti azonban az a tény, hogy a hallgatókat tanulmányaik során – mind a tandíjat, mind megélhetési költségeiket tekintve – elég erőteljesen támogatják.

Az Amerikában igénybe vehető támogatásokat bonyolult rendszer jellemzi, amely több forrásból nyújt segítséget az arra rászoruló diákoknak és családjaiknak. Egyrészt léteznek segélyprogramok a legtöbb államban, valamint szövetségi szinten is. Ez utóbbiak közül a legismertebb a *Pell Grant* elnevezésű program, amely a család anyagi helyzete és az egyes intézmények látogatásához szükséges hallgatói költségek figyelembe vételével nyújt támogatást a tanulmányokhoz. A különféle szövetségi és államokbeli pénzbeli támogatáson túl lehetőség van tanulmányi hitel felvételére is, amelynek kamatozása csak a tanulmányi idő lejárta után hat hónappal kezdődik, s általában 10 éves törlesztési időszakkal jár. Az állam által szavatolt hitel magánkölcsonzőktől, rendszerint bankoktól származik és a szövetségi kormány vállal érte garanciát. A tanulmányi kölcsönöknek Amerikában is egyre nagyobb szerep jut: míg 1980-ban a hallgatók pénzügyi támogatásán belül a segélyek aránya 56% volt, addig ez 1989-re 48% csökkent, s ezzel párhuzamosan a tanulmányi hitelek aránya 40%-ról közel 50%-ra nőtt. Az előzőeken túlmenően az Egyesült Államokban a hallgatók megélhetési forrásai között igen nagy szerepet játszanak a különféle nyári munkák, illerve a szorgalmi időben végzett részmunkák, valamint a különféle szervezetek, magánszemélyek által odaítélt ösztöndíjak, támogatások.

Spanyolországban 1978-tól kezdődően folyamatosan nő a tandíj mértéke a felsőoktatási intézetek bevételeiben, s jelenleg az intézmények bevételeinek egyötödére tehető, amelynek nagy részét maguk a hallgatók fizetik. Ez az arány valószínűleg a jövőben stabilizálódik és megmarad ezen a szinten. Viszonylag kevés hallgató részesül ösztöndíjban, a támogatást a többség inkább a kedvezményes diákékeztetés és az olcsóbb szálláslehetőségek révén élvezzi. Az utóbbi időben azonban kisebb elmozdulás tapasztalható a pénzbeli ösztöndíjak irányába. Ezek elsősorban azok számára a jó tanulmányi eredményt felmutató diákok számára jelentenek segítséget, akik családi körülményei egyébként lehetetlenné tennék, hogy folytathassák tanulmányaikat. Az ösztöndíjnak két formája lehet: egyrészt tandíjelengedés, másrészt hozzájárulás a hallgatók megélhetési költségeihez.

A nyugat-európai országok közül *Hollandiában* egységes, központilag szabályozott tandíj létezik, amelynek mértéke az 1987/88-as tanévben 1.604 gulden volt, s ez a felsőoktatási intézmények bevételeinek a 15%-át tette ki. Ezen kívül 1986-tól a kormány – az anyagi helyzettől függetlenül – minden hallgató megélhetési költségeihez havonta mintegy 600 gulddal járul hozzá. A holland kormány ezzel a viszonylag alacsony tandíjjal és az ahhoz kapcsolódó támogatásokkal szeretné biztosítani a felsőoktatás hozzáférhetőségét mindenki számára. Az a tény, hogy a hallgatók anyagilag csak igen kis mértékben járultak hozzá oktatásuk költségeihez, so-

kak szerint érdektelenné tette őket az egyetem gyors elvégzésében. Ennek kiküszöbölésére az 1988-ban bevezetett változtatások a nappali tagozatos képzés időtartamát 6 évre maximálják, s ezt követően a hallgatóknak 40%-kal magasabb tandíjat kell fizetniük, valamint a tanulmányokkal kapcsolatos támogatások köre is jelentősen leszűkül. Az alaptámogatáson kívül a holland diákok anyagi helyzetüktől függően részesülhetnek kiegészítő támogatásban, valamint tanulmányi hitelben is. Ez utóbbit a tanulmányok elvégzését követően legkésőbb két éven belül kell elkezdeni visszafizetni, s a törlesztés legfeljebb 15 évig tarthat. A hitel korábban kamatmentes volt, most pedig a mindenkori piaci kamatlábnál fél százalékkal alacsonyabb kamatot számítanak fel.

Kanadában az egyetemek maguk dönthetnek a náluk bevezetésre kerülő tandíj mértékéről, de az egyes intézmények figyelembe veszik azt a tényt, hogy túlságosan magas tandíjak esetén a nekik juttatott állami (túlnyomórészt tartományi) segélyek alacsonyabb mértékűek lehetnek. Ennek megfelelően az utóbbi időben a hallgatók által fizetett tandíj az intézmények bevételeinek átlagosan mintegy 16%-át teszi ki.

Habár a hallgatók évközbeleni költségeinek fedezésében a diákok nyári, vagy részidős foglalkoztatásból eredő jövedelme és a szülőktől kapott támogatás van túlsúlyban, a diákokat a tandíjfizetésben és megélhetési költségeik fedezésében az állam (tartomány) is segíti ösztöndíjakkal és kölcsönökkel. Tanulmányaik elvégzéséhez a diákok mintegy felének van szüksége tanulmányi hitelre, átlagosan 6–7.000 kanadai dollárra. A visszafizetés – a mindenkori kamatokkal együtt – a tanulmányok befejezése után fél évvel indul, s havi részletekben, összegtől függően mintegy 10 éven át történik. A visszafizetés azonban nem jelent túlságosan nagy terhet a végzettek számára, mivel a részletek a törlesztés kezdeti időszakában a bruttó jövedelem 3–4%-át, míg a befejező szakaszában csupán 2–3%-át jelentik.

Az utóbbi időben változás következett be *Ausztrália* gyakorlatában. 1989-ig a hallgatóknak ún. "beiratkozási díjat" kellett fizetniük, amely 1988-ban 263 ausztrál dollárt tett ki, azaz az egy hallgatóra fordított összeg körülbelül 4%-ával volt egyenlő. 1989-ben vezették be azt a rendszert, amely szerint a felsőoktatási intézményekben tanulóknak átlagosan az oktatási költségek mintegy 20%-ának megfelelő összegben kell hozzájárulniuk tanulmányaik fedezéséhez. A hallgatók választhatnak, hogy a tandíjat egy összegben kívánják-e megfizetni, amikor is 15%-os engedményt kapnak, avagy – az adórendszerbe beágyazva – tanulmányaik befejezése után az éves bruttó jövedelmük 2–4%-os adója révén, amíg a "hitelbe kapott" összeget ki nem egyenlítik. Azok az egyetemet végzett fiatalok, akiknek a jövedelme átlag alatti, elhalaszthatják a visszafizetést. A visszafizetendő összeg nagymértékben függ a tanulmányok időtartamától és az elvégzett szaktól.

A többi nyugati országban a tandíjak közvetlenül nem, vagy csak igen kis mértékben érintik az egyetemi, főiskolai hallgatókat. *Nagy-Britanniában* például van ugyan tandíj, amely az intézmények bevételeinek kevesebb, mint egytizedét teszi ki, de azt csaknem minden első diplomáját szerző szigetországbéli hallgatónak az állam fizeti egy központi alaphól. Ezt a rendszert sokan és igen élesen bírálják, mondván, hogy

az erősen korlátozza a felsőoktatási intézmények önállóságát, s a hallgatók által fizetendő tandíjat ugyanúgy lehetne támogatni, mint a hallgatók bármely más kiadását, például a megélhetéssel kapcsolatosakat.

Nagy-Britanniában a nyolcvanas években éles viták folytak arról, hogy mi módon támogassák a diákokat: segélyek, avagy tanulmányi hitelek révén. A kérdés a tanulmányi hitel javára dőlt el, ami 1990 őszétől került bevezetésre. Nem szűntek azonban meg az állami támogatások sem, de a tervek szerint mind a segélyek összegét, mind pedig a kötelező szülői hozzájárulás mértékét az 1990–91-es szinten kívánják stabilizálni, miközben a tanulmányi hitelek összege az inflációval együtt növekedne, míg el nem éri a hallgatók támogatásának 50%-os mértékét.

Vannak olyan országok, mint például Franciaország és Németország, ahol az első diplomájukat szerző hallgatók nem tandíjat fizetnek, hanem egy minimális összegű "beiratkozási díjat". (Természetesen az ezekben az országokban posztgraduális képzésben résztvevők esetében ez nem így van, mint ahogy például Franciaország esetében sem vonatkozik ez a szabály a nagyhírű (magán)főiskolák egy részére.)

Franciaországban a jól kidolgozott segélyezési rendszert a tanulmányi hitel intézménye egészíti ki. A segélyek összege általában viszonylag alacsony és csupán a hallgatók kisebb része veheti igénybe, a családi körülményektől függően évi 3.000 FF-től akár 13.000 FF-ig terjedő összegben. A francia egyetemisták esetében a szülői segítség nagyon fontos, s a támogatások ezt próbálják kompenzálni, de önmagában még a legfelső összeg sem képes fedezni a tanulmányi időszakban felmerülő költségeket. Éppen ezért az arra rászoruló tanulmányi hitelt is felvehetnek, amelyek között vannak 10 éven belül visszafizetendő kamatmentes kölcsönök is, igaz, viszonylag kis számban és csak a leginkább rászorulóknak. Franciaország egyike azoknak az országoknak, ahol a közvetett, nem pénzbeli segély igen jelentős szerepet játszik a diákok támogatásában. Habár a természetbeni támogatás nagyon fontos és sokszor kifejezetten gazdaságos lehet, azonban éppen amiatt, hogy az nemcsak az arra rászorulókat, hanem valamennyi diákot segíti, az utóbbi időben jelentőségét fokozatosan igyekeznek csökkenteni.

Mint már említettük, *Németországban* (itt a volt NSZK adataira támaszkodunk) az egyetemi hallgatók ugyancsak egy kisebb összegű, 100 márka körüli beiratkozási díjat fizetnek. A 70-es években vezették be a tanulmányi hitel rendszerét, ami 1984-től egészen a legutóbbi időig szinte a támogatás kizárólagos formájaként működött. Miután ezt a rendszert többen igen élesen bírálták, 1989-től visszaállították a segélyezést is, s az arra rászoruló most – a szülői támogatás pótlására – megélhetési költségeik fedezéséhez fele-fele arányban kaphatnak hitelt és segélyt. A hitelek egyúttal nagy támogatást is tartalmaznak, hiszen kamatmentesek, s törlesztésüket az adott szak elvégzésére meghatározott időtartam lejártát követő 5 éven belül kell elkezdni. A visszafizetés havi részletekben 20 éven belül történik, s nagyon indokolt esetben halasztás, vagy – legalább egy részösszeg – elengedése is kérhető. A felvehető kölcsön összegét elsősorban a szülők jövedelmi viszonyai, és a tanulmányi időszak második felétől a tanulmányi eredmény határozza meg.

Az európai országok közül a *skandináv országok* – Dánia, Norvégia, Svédország és Finnország – rendszere megegyezik abban, hogy a felsőoktatásban résztvevőknek egyik felsorolt országban sem kell tandíjat fizetniük. Közös bennük továbbá az is, hogy ezekben az országokban a hallgatók pénzügyi támogatásában a tanulmányi hiteleknek van döntő szerepük, s bár léteznek másfajta pénzügyi segélyezési formák is, azoknak többnyire jóval kisebb a jelentőségük.

Finnországban a három fő támogatási forma az állami segély, a tanulmányi hitel, valamint egyéb olyan szociális támogatások, amelyek csökkentik a hallgatók megélhetési költségeit. A támogatáson belül kisebb részt kitevő segély illetve "lakhatási hozzájárulás" mértéke a családi jövedelem nagyságától függ. A hallgatók a hitelekhez a tanulmányi időszak alatt nagy mértékben támogatott (1988-ban 3,25% kamatozású), majd annak befejezését követően egy kevésbé támogatott (1988-ban 6,25% kamatozású) bankkölcsön révén juthatnak hozzá, amelynek felső határát 1986–87-ben 3.100 dollárnak megfelelő összegben állapították meg. A visszafizetést a végzés után 2 évvel kell elkezdni és ettől számítva 10 év múlva kell befejezni.

Finnországban jelenleg nagy problémát jelent az, hogy a hallgatók többsége 5 évet vagy annál hosszabb időszakot is eltölt az egyetemeken annak elvégzéséig. 1989-es adatok szerint a hallgatók mintegy kétharmada 5 éve, egyötöde pedig már 8 éve megkezdte tanulmányait, egytizedük pedig már több mint 10 éve járt egyetemre. Az elhúzódoó tanulmányok okát sokan a hitelrendszer elégtelenségével magyarázzák, mondván, hogy a maximált hitelösszeg miatt sokaknak tanulmányaik mellett munkát kell vállalniuk, s ez elvonja őket a tanulástól. Így Finnországban mostanában az egyik legfontosabb kérdésnek az tekinthető, hogy hogyan sikerül ezt a problémát kielégítően megoldani.

Dánia támogatási rendszere három fő komponensből tevődik össze: segélyekből, állami hitelekkel és a bankkölcsönökre adott állami garanciából. Finnországgal ellentétben itt a pénzügyi segélyek játszanak döntő szerepet. A segély összegét a hallgató szüleinek anyagi helyzete határozza meg. 1986–87-ben a segélyek felső határa az otthon lakó hallgatók számára 15.800 korona volt, míg a szüleiktől távol élőké 26.000 korona. Ezen kívül a hallgatók az ösztöndíj 50%-ának erejéig a banki kamatlábnál 3%-kal olcsóbban kaphatnak hitelt, amelynek kamatozása a tanulmányok befejezését követően a mindenkori banki kamatoknál egy százalékkal magasabb. Az állami hitelen túlmenően lehetőség van államilag garantált bankkölcsön felvételére is, ennek kamatát azonban a kölcsönző bank maga állapíthatja meg. Valamennyi hitel visszafizetése a tanulmányok befejezése után legkésőbb 1 évvel kezdődik és legfeljebb 15 évig tart, egy ízben halasztás kérhető.

A hitelek folyósítása terén érdekes kísérlet zajlik mostanában Dániában. Bevezették azt a rendszert, amelynek segítségével – egy "kártya" révén – mindenki maga döntheti el, hogy a 4 éves tanulmányi időre megállapított keretösszeget milyen időszakokban és milyen összegben hívja le. A fix összeg tetszőleges felhasználása révén lehetőség nyílik arra, hogy mindenki a neki leginkább megfelelő időtartam alatt végezze el tanulmányait.

A többi skandináv országhoz hasonlóan *Norvégiában* sincs tandíj, de a megélhetési költségek a norvég egyetemi hallgatókat is terhelik. Az ehhez kapható támogatás alapvetően szintén három forrásból áll: támogatott kölcsönökből, segélyekből és jóléti támogatásokból. Mind a hitelek, mind pedig a segélyek mértéke a hallgató anyagi helyzetéhez igazodik, ezek a jövedelmi határok azonban meglehetősen magasak, így 1986–87-ben a diákok 80%-a kapott hitelt és valamivel kevesebben részesültek segélyben. A segély összege átlagosan 7.500 korona volt, míg a hitelé mintegy 30.000 korona. A tanulmányi hitelre csak a végzést követően számítnak fel kamatot, a mindenkori piaci kamatlábnál 4–5%-kal alacsonyabb mértékben. A visszafizetés időtartama legfeljebb 20 év lehet, de kellő indoklással a törlesztés elhalasztható.

Svédországban – más országoktól eltérően – a hallgatót önálló háztartásként kezelik, s így nem várják el, hogy tanulmányai során a szülő anyagilag támogassa. Ennek megfelelően – a saját jövedelem igazolásával egyidejűleg – mindenki jogosult egy segélyből és hitelből álló kombinációra, amelyet szemeszterenként két részletben fizetnek ki. A támogatáson belül a segély teszi ki a kisebb részt, annak ellenére, hogy az utóbbi időben (1989-ben) ennek arányát a korábbi 5%-ról 30%-ra emelték, s ennek megfelelően a hitel részarányát csökkentették. Az előzőekkel összefüggésben a korábban kamatmentes hitelt most kamattal terhelték meg, s a törlesztés Ausztráliához hasonlóan jövedelemarányosan történik, jelenleg a végzetek jövedelmének mintegy 4%-át teszi ki. Bár Svédországban is vannak közvetett támogatások, ezek mértéke azonban nem olyan jelentős, mint például Franciaországban, inkább csak a máshol is szokásos mértéket éri el, s elsősorban az egészségügy területén jelentkeznek.

Az európai országok közül *Görögországban* és *Portugáliában* sem kérnek tandíjat, bár az utóbbi időben mindkét országban komoly viták folynak az esetleges tandíj bevezetéséről. A tandíj bevezetését támogatók nem csupán az intézmények bevételi forrásainak bővítését látják benne, hanem a felsőoktatás hatékonyságának javítását is remélik tőle. A hatóságok tisztában vannak azonban azzal, hogy bármilyen tandíjrendszer bevezetésének – éppen az esélyegyenlőség fenntartása szempontjából – együtt kell járnia egy korszerű támogatási rendszerrel.

A támogatási formák között mindkét országban kiemelkedő szerepet játszanak a közvetett támogatások és a tanulmányi ösztöndíjak. Ez utóbbiból Portugáliában 1986–87-ben a hallgatók valamivel kevesebb, mint egytizede részesült, míg Görögországban még ennél is kevesebben. Az ösztöndíj azonban többnyire csak egy részét fedezi a hallgatói költségeknek. Görögországban a közvetett támogatások a hallgatóknak juttatott összegyek mintegy 80%-át teszik ki, s alapvetően a diákok kedvezményes étkeztetését foglalják magukban, s egy kisebb részét a tankönyvvásárlás támogatására fordítják. Portugáliában ugyancsak 80% körüli a közvetett támogatások aránya, amelyeket Görögországhoz hasonlóan alapvetően a kedvezményes étkeztetésre valamint diákszállításokra fordítanak.

* * * *

Mint láttuk, a tandíj- és ösztöndíjrendszer a legtöbb fejlett országban napjainkban is változik: a kormányzatok igyekeznek a felsőoktatás finanszírozására – a hallgatók megélhetésének veszélyeztetése, a politikai feszültségek élezése nélkül, és a viszonylagos egyenlőség fenntartása mellett – újabb és számukra kevésbé költséges formákat találni. Ennek egyik megnyilvánulása például a tanulmányi hitelrendszer megváltoztatására irányuló szándék, amely különböző módszerek révén a visszafizetések elhalasztását szeretné kiszűrni és a hallgatók minél nagyobb pénzügyi hozzájárulását célozza meg, például az egyetemre végzetek kiegészítő adóztatása révén.

SZEMERSZKI MARIANN

IRODALOM

FINANCING HIGHER EDUCATION (1990)
Párizs, OECD.

D.A.A. STAGER (1992) Financing Universities
in Canada. *Higher Education in Europe*, 1.

M. WOODHALL (1992) Changing Sources and
Patterns of Finance Higher Education: A re-
view of International Trends. *Higher Education
in Europe*, 1.

O. KIVINEN & R. RINNE (1992) Investment in
Higher Education: The Finnish Experience.
Higher Education in Europe, 1.

J.M. FERRIS (1991) Competition and Regula-

tion in Higher Education: a Comparison of the
Netherlands and the United States. *Higher Edu-
cation*, 6.

D. ALBRECHT & A. ZIDERMAN (1992) Stu-
dent Loans and their Alternatives: Improving
the Performance of Deferred Payment Pro-
grams. *Higher Education*, 23.

J.C. EICHER & T. CHEVALLIER (1992) Re-
thinking the Financing of Education. *Higher
Education in Europe*, 1.

KÖLTSÉGMEGOSZTÁS A FELSŐOKTATÁS-
BAN (1990) Bp., Ts-4/2 Programiroda.

KÖZOKTATÁSI KUTATÁSOK

AZ AKADÉMIAI KIADÓ ÉS A KÖZOKTATÁSI KUTATÁSOK TITKÁRSÁGÁNAK
KÖNYVSOROZATA
SZERKESZTI GELLÉRINÉ LÁZÁR MÁRTA ÉS RÉT RÓZSA

MÁTRAI ZSUZSA: Az amerikai társadalomtu-
dományi nevelés története

VIDÁKOVICH TIBOR: Diagnosztikus pedagó-
giai értékelés

KÁRPÁTI ANDREA: Látni tanulunk. A műe-
lemzés tanítása az általános iskolában.

FORRAY R. KATALIN & HEGEDÜS T. ANDRÁS:
Két tanulmány a cigány gyerekekről

TÖRTÉNELEMTANÍTÁS NÉMETORSZÁG-
BAN. Szerk. Karl Pellens és Szabolcs Ottó

KOKAS KLÁRA: A zene felemeli a kezeimet

KÁRPÁTI ANDREA: A Leonardo Program

BENEDEK ANDRÁS: Adaptív szakképzési
modell.

TESSÉK MEGNEVELNI. Fegyelmi ügyek az is-
kolában. Szerk. Várhegyi György

FORRAY R. KATALIN & KOZMA TAMÁS:
Társadalmi tér és oktatási rendszer

ÖNKORMÁNYZAT ÉS OKTATÁS. Szerk.:
Halász Gábor

A könyvek ára egységesen 85.-Ft. Megrendelhetők: Közoktatási Kutatások Titkársága, 1395 Budapest, Pf. 427